

БІБЛІОГРАФІЯ

Иванов В.К. Тайная война. Спецоперация КГБ и ГРУ в Афганистане (1979 – 1989). – Кировоград: Центрально-Украинское издательство, 2014. – 294 с.

Для цілого покоління радянських людей війна в Афганістані стала частиною життя, а ця далека й раніше маловідома центральноазійська країна опинилася в центрі уваги громадян Союзу РСР. Через “Афган” пройшли сотні тисяч радянських солдатів й офіцерів Обмеженого контингенту радянських військ. До того ж дев’ятирічна війна, яку СРСР вів у Демократичній Республіці Афганістан, стала однією з наймасштабніших подій міжнародного життя доби “холодної війни”. Вона значно поглибила афганську кризу, започатковану так званою Квітневою (Саурською) революцією 1978 р., справила колосальний вплив на суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток Радянського Союзу, а також на увесь спектр міждержавних відносин у світі.

Інтерес дослідників різних напрямків до подій в Афганістані з роками не згасає, про що свідчить широка історіографічна база. Тільки вже дещо застарілий бібліографічний опис праць, присвячених війні в Афганістані, укладений А.А. Костирею, містить понад тисячу позицій (див.: *Костыря А.А. Историография, источниковедение, библиография спецоперации СССР в Афганистане (1979 – 1989 гг.). – Донецк: ООО “ИПП Промінь”, 2009. – 600 с.*).

Лева частка цього списку презентована працями безпосередніх учасників тих подій, ветеранів-“афганців”, а також військових істориків. Значна кількість досліджень присвячена роботі радянських спецслужб та загонів спеціального призначення в Демократичній республіці Афганістан (напр.: *15 бригада Спецназа: Люди и судьбы. Афганистан глазами очевидцев / Беков С.М., Кривопалов О.В, Старов Ю.Т., Мусиенко А.В.. – М. НППД “Русская панорама”, 2009. – 556 с.; Иванов Н. Операцию “Штурм” начат раньше. – М., 2008. – 230 с.; Кошелев В.М. Штурм дворца Амина: версия военного разведчика. – г. Люберцы Московской области: РОО “Союз писателей Подмосковья”, 2007. – 536 с.; Кривопалов О.В. Хроника первого батальона. 154-й отдельный отряд спецназа ГРУ на афганской земле. – В двух томах – Днепропетровск: ИМА-пресс, 2013. – Т.1 – 544 с. Т.2. – 496 с.; Ютов В.И. “Каскад” и “Омега”. – М.: “Х-History”, 2003. – 220 с. та ін.).*

Рецензована праця має стати частиною цього списку. Її автор – полковник КДБ В’ячеслав Иванов, проходив службу в Афганістані в 1985 – 1987 рр. на посаді начальника 56-ї окремої десантно-штурмової бригади. Це наклало свій відбиток на характер книги. Важко погодитися з визначенням її як “художньо-публіцистичного видання”. Це ймовірно хрестоматія з елементами наукового дослідження, адже в основу праці лягли не лише власні спогади автора, але й спогади ветеранів радянських спецслужб, як вищої ланки (Ю.І. Дроздова, В.В. Колесника), так і безпосередніх учасників бойових дій. Чимало з цитованих автором уривків опубліковані й відомі фахівцям (напр.: *Дроздов Ю.И. Вымысел исключен. Записки начальника нелегальной разведки – М., 2009.; Колесник В.. Как был взят дворец Амина: [Электронный ресурс] // <http://www.agentura.ru/library/spetsnaz50/dvoretssamina/>*), проте деякі з мемуарів невідомі широкому загалу. До того ж В. Иванов публікує тексти деяких офіційних радянських документів (сс. 273 – 274, 274 – 275, 275 – 277, 277 – 278, 280 – 281, 281 – 282), які не доступні широкому загалу, а тому, безперечно, можуть стати в нагоді історикам.

Через усю книгу проходить історія частин спеціального призначення КДБ СРСР та ГРУ ГШ СРСР та досвід їхнього бойового використання в Афганістані. І тут автор демонструє прекрасне знання фактичної історії, видів озброєння, котре використовувалося у тій війні обома сторонами, тактики застосування частин спецпризначення, особливостей бойових дій проти іррегулярних військових формувань у гірсько-пустельній місцевості. Здавалося б, нічого принципово нового праця В. Иванова не дає: історія війни в Афганістані відтворена чи не за днями. Але окремі розділи (Напр. “Черный аист” – спецподразделение афганских моджахедов”, “Боевые советники спецназа”, “Разведподразделения 40-й армии”, “Работа ООО КГБ СССР в Афганистане”) торкаються невідомих або малодосліджених сторінок

радянсько-афганської війни й становлять беззаперечний науковий інтерес. До того ж чесною цитованою книгою є “олюднення” війни в Афганістані через спогади учасників тих подій, через долі та історії спеціалістів. Суттєво доповнюють текст книги численні ілюстрації, більшість яких несе вагоме інформативне наповнення. Усе це дає змогу говорити про вагомий внесок у бібліографію афганської війни книги В. Іванова.

Водночас, робота не позбавлена вад та недоліків, усунення яких могло б значно її посилити. Особливо це стосується першої частини праці, присвяченій історії Афганістану до 27 грудня 1979 року. Саме в цій частині, де автор, схоже, не фахівець, він припускається грубих фактографічних ляпів.

Так, пишучи про засновника першої афганської держави Ахмад-шаха Дуррані, В. Іванов називає його просто “військовим командиром” (с. 7), у той час, як він був першим полководцем і командиром надвірної сторожі іранського шаха Надір-шаха Афшара.

На с. 9 йдеться про перші контакти у військовій сфері між СРСР і Афганістаном. Без жодних пояснень автор пише про події 1929 року: “Москва негайно окликувалась на прохання о допомогу”. Не зрозуміло, на чие прохання і в чому? Напевне, що йдеться про громадянську війну в країні 1929 – 1930 рр. і підтримку Москвою Аманулли-хана в боротьбі з Бачаї-Сакао, якого підтримали таджикські племена Афганістану. Але ж загальновідомо, що перші військові радянські контингенти (зокрема, пілоти та зв’язківці) були направлені до Афганістану ще під час Хостського повстання 1924 – 1925 рр.

На с. 14 читаємо про події 27 квітня 1978 року і про те, що Президент Афганістану М. Дауд був страчений. Проте М. Дауд не був страчений (це передбачає винесення вироку якщо не судом, то принаймні трибуналом). Він був банально застрелений під час штурму палацу Арг молодшим офіцером 4-ї танкової бригади ЗС Афганістану, членом Народно-демократичної партії Афганістану Імамуддином.

На с. 15 йдеться про “халькістів” і “парчамівців”, проте ні до цього, ні після немає жодного слова про організаційний розкол партії НДПА на дві фракції: “Хальк” і “Парчам”, і нефахівець просто не зрозуміє, про що пише автор.

Не відповідає дійсності подана на с. 16. характеристика етнічного складу Афганістану станом на весну 1978 року. Пуштуни ніколи не становили більшості населення країни, їхня частка коливалася в діапазоні 45 – 50%. Їхня ж кількість у 13 млн., подана автором, містить у собі як пуштунів власне Афганістану, так і племен Північно-Західної прикордонної провінції Пакистану (див. напр.: *Афганістан. Справочник / Отв. ред. А.Д. Давыдов. – М.: Издательская фирма “Восточная литература”, 2000. – 256 с.; Слинкин М.Ф. Этническая проблема в Афганистане (историко-политический анализ) // Культура народов Причерноморья. – 2005. – №6. – С. 46 – 60.*)

Подекуди видається анахронізмом використанням автором деяких термінів та штампів, котрі абсолютно не вписуються в загальну, адекватну й сучасну, концепцію праці. З позицій сьогодення смішно говорити про “антисоветскую коалицию” в контексті подій навколо ДРА 1978 – 1979 років (С. 16 – 17), називати загони моджахедів “бандгруппами” (с. 50 – 52), а самих бійців афганського опору – “отборнейшими головорезами” (С. 74). Напевне, так само можна характеризувати й радянських спеціалістів. Навряд чи доцільно визначати харизматичного Ахмад-шаха Масуда за допомогою ленінської термінології “главарем контрреволюції”. Подані автором характеристики Ю. Дроздова, В. Колесникова, В. Вареннікова витримані в стилі 1980-х і всерйоз не сприймаються.

Окрім цього, бажано звернути увагу на суто технічні та стилістичні огріхи. Як уже йшлося, сильною стороною роботи є цитати зі спогадів. Книга не має наукового характеру, проте вказівка на джерело цитування була б корисною історикам. До того ж цитати подекуди такі розлогі, що важко зрозуміти, де вони закінчуються. А на с. 36 назва розділу “После штурма” взагалі розриває цитату, що є неприпустимим. Розділи, що починаються на сторінках 101 і 105, чомусь мають ідентичну назву “Начало боевых действий спецназа ГРУ”, хоча, судячи зі змісту, так має називатися лише розділ на с. 105. На сторінці 26 останній абзац повторюється на початку сторінки 27. Розділ під назвою “Правление Аманулли-хана” (с. 13) чомусь присвячений подіям після його повалення і переважно розповідь ведеться навколо постаті М. Дауда.

Ми відзначали ілюстрованість праці як її сильний бік, проте й тут слід звернути увагу на низку моментів. Не усі ілюстрації підписані (напр., сс. 5, 10), частина їх розміщена не відповідно до тексту.

Незважаючи на названі недоліки, робота В. Іванова “Тайная война. Спецоперація КГБ и ГРУ в Афганистане (1979 – 1989)” має беззаперечну цінність як фахове спеціалізоване дослідження участі частин спеціального призначення КДБ та ГРУ у війні СРСР в Афганістані й повинна посісти своє місце в списку друкованих праць, присвячених їй. Матеріали, вміщені в книзі, можуть зацікавити не лише широкий загал, студентів, вчителів і викладачів, але й будуть корисними історикам спецслужб, військовим історикам, дослідникам радянсько-афганських відносин. До того ж це перша подібна праця, написана в Кіровограді, місті з давніми й славними військовими традиціями.

Олександр КОВАЛЬКОВ (Кіровоград)

Папакін Г. “Чорні дошки”: антиселянські репресії (1932 – 1933). – К.: Інститут історії України НАНУ, 2014. – 422 с.

Голодомор 1932 – 1933 рр. став найжорстокішою зброєю Москви проти українських селян в часи Радянського Союзу. Весь потенціал владних, судових, силових та інших структур комуністичне керівництво спрямувало на розробку й реалізацію методів покарання задля створення на селі умов, несумісних із життям, що є головною кваліфікаційною ознакою геноциду (злочину проти людяності). Про історію, основний зміст, форми застосування таких методів йдеться у монографії Георгія Папакіна, робота над якою велася і в той період, коли робилися спроби заперечення фактів, самих термінів “Голодомор”, “геноцид”. Підписано працю до друку в переломний для сучасної України час, 20 січня 2014 р.

Грунтовному аналізу подій 1932 – 1933 рр. сприяло вивчення широкого масиву закордонних та вітчизняних документальних першоджерел. Серед фондів центральних і регіональних державних архівосховищ використано і матеріали Держархіву Кіровоградської області, що робить монографію цікавою та корисною центральноукраїнським історикам, краєзнавцям, правникам, викладачам, студентам.

Серед репресивних методів початкового періоду Голодомору науковець називає розпуск колгоспів, які не виконали хлібозаготівельні плани. Усе їх майно забиралося, посівфонди вивозилися в рахунок погашення заборгованості. Колгоспники, ставши одноосібниками, обкладалися податками з обрахунку майна, яке мали до колективізації, при цьому не отримавши його після ліквідації колгоспів. Зінов’євський (тепер – Кіровоград) міськомком Компартії (більшовиків) України першим в УРСР (чи й у СРСР) у січні 1932 р. вирішив ліквідувати сільгоспартілі ім. Леніна в Аджамці та “Червоний прогрес” у Лозоватці у зв’язку з проявами “кулаческо-рваческих тенденцій и враждебного сопротивления” хлібозаготівлям. Того місяця розпустили й колгосп “Незаможник” Устимівського (тепер – Устинівського) району. Приводом до ліквідації колгоспу ім. Шевченка Новопраського району став факт крадіжки зерна. Партійні чиновники й зінов’євська газета “Соцнаступ” мали роз’яснювати значимість цих заходів. Але з часом комуністичні парткоми вирішили, що розпуск колгоспів показує крах радянської колективної системи господарювання, у т.ч. як засобу нищення традиційних основ українського селянського буття. Через кілька місяців політбюро ЦК КП(б)У відмовилося від цього заходу, хоча він і надалі вжився, але вже рідше.

За невиконання хлібоздачі застосовували промтоварний бойкот. У листопаді влада заборонила завезення промтоварів до Новогеоргіївського, Онуфріївського, Зінов’євського районів. В останньому “товарну репресію” вжили щодо 150 із 176 колгоспів, у т.ч. до “Агрошляху” (Нечаївка), “Леніна” (Софіївка), “Незаможника” та “Шевченка” із Долинівки й “Правди” і “Крупської” з Аджамки (такий варіант назви автор узяв із документів).

Наприкінці 1932 р. “злісних нездавачів”, “прямих підричників роботи проти заготівель”, приховувачів хліба почали виселяти за межі України. Московське й харківське керівництво партії вирішило виселити, зокрема, з Одеської області, 500 родин, у т.ч. із Зінов’євщини, Знам’янщини, Новоукраїнщини. У січні 1933 р. Одеський обком компартії визнав це недостатнім і просив дозволу вислати на північ ще 700 родин, зокрема, і повторно з Новоукраїнського та Зінов’євського районів. Інформацію про це, як засіб залякування селян, районна преса мала вміщати на першій сторінці, у чому й відзначилися газетярі Бобринця та Зінов’євська. Їхні ж колеги до цього “підійшли формально”. Ці міри